

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО
CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW;
INTERNATIONAL PRIVATE LAW

УДК. 340.132.1

DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-05

**ЮРИДИЧНА ПРИРОДА АВТОНОМНОГО РОБОТА ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СУБ'ЄКТА
МАЙНОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Шульга А. М.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фундаментальних
та юридичних дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
м. Харків, 61080, проспект Льва Ландау, 27,
e-mail: a.shulga1959@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

АНОТАЦІЯ: у статті, з огляду на необхідність розрізнення «об'єктів» і «суб'єктів» правовідносин, розглянуто питання визначення суб'єкта майнової юридичної відповідальності, коли має місце юридичний факт протиправної поведінки автономного робота. Як ідея-антитеза щодо ідеї «електронної особи» доводиться можливість, шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, не надавати автономному роботу статус «суб'єкта правовідносин». Загалом особливості функціонування автономних роботів розглядаються з позиції «de lege lata» і «de lege ferenda». Вказано на особливості понять «технічний недолік автономного робота» і «протиправний ексцес функціонування автономного робота». Підкреслено, що гарантії балансу інтересів «виробників» (розробників), «споживачів» (власників, користувачів), «третьох осіб» насамперед припускають наявність «страхування ризику функціонування автономних роботів» (приміром, укладається «Договір страхування ризику протиправного результату функціонування автономного робота»), «резервного компенсаційного грошового фонду», «ресстрації автономних роботів». Доводиться, що автономні роботи (приклад: «військово-бойовий автономний робот») як об'єкт правовідносин може охоплюватись категорією «джерело підвищеної небезпеки». Запропоновано текст доповнення відповідної статті Цивільного кодексу України. Також вказано на доцільність формулювання в даному кодексі окремої статті з назвою: «Протиправний ексцес функціонування автономного робота, що підлягає обов'язковій ресстрації» (сформульовано текст статті). Проаналізовано варіант розуміння автономних роботів, як і «тварин», особливими об'єктами цивільних правовідносин, а також пропозицію надати автономним роботам статус, аналогічний статусу раба у Давньому римському праві. Зроблено висновок щодо розуміння автономного робота як квазісуб'єкта або суб'єкта правовідносин.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: правовідносини, автономний робот, протиправна автономна роботодія, суб'єкт майнової юридичної відповідальності.

**ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА АВТОНОМНОГО РОБОТА ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ
СУБЪЕКТА ИМУЩЕСТВЕННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Шульга А. М.,

доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры фундаментальных
и юридических дисциплин
Харьковского национального университета
внутренних дел,
г. Харьков, 61080, проспект Льва Ландау, 27,
e-mail: a.shulga1959@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

АННОТАЦИЯ: в статье, учитывая необходимость различать «объекты» и «субъекты» правоотношений, рассмотрены вопросы определения субъекта имущественной юридической ответственности, когда имеет место юридический факт противоправного поведения автономного робота. Как идея-антитезис относительно идеи «электронного лица», доказывается возможность, путем внесения соответствующих изменений в действующее законодательство, не предоставлять автономному роботу статус «субъекта правоотношений».

В целом особенности функционирования автономных роботов рассматриваются с позиции «de lege lata» и «de lege ferenda». Указаны особенности понятий «технический недостаток автономного робота» и «противоправный эксцес функционирования автономного робота». Подчеркнуто, что гарантии баланса интересов «производителей»

(разработчиков), «потребителей» (владельцев, пользователей), «третьих лиц», в первую очередь предполагают наличие «страхования риска функционирования автономных роботов» (например, заключается «Договор страхования риска противоправного результата функционирования автономного робота»), «резервного компенсационного денежного фонда», «регистрации автономных роботов». Обосновывается, что автономный робот (например, «военно-боевой автономный робот») как объект правоотношений может охватываться категорией «источник повышенной опасности». Предложен текст дополнения соответствующей статьи Гражданского кодекса Украины. Также указано на целесообразность наличия в данном кодексе отдельной статьи с названием: «Противоправный эксцесс функционирования автономного робота, подлежащего обязательной регистрации» (сформулирован текст статьи). Проанализированы варианты понимания автономных роботов, как и «животных», особыми объектами гражданских правоотношений, а также предложение предоставить автономным роботам статус, аналогичный статусу раба в Древнем римском праве. Сделан вывод относительно понимания автономного робота как квазисубъекта или субъекта правоотношений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: правоотношения, автономный робот, противоправное автономное роботодействие, субъект имущественной юридической ответственности.

THE LEGAL NATURE OF AN AUTONOMOUS ROBOT IN DETERMINING THE SUBJECT OF PROPERTY LEGAL RESPONSIBILITY: THEORY AND PRACTICE

Shulha A. M.,

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor Chair of Fundamental and Law Disciplines
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, 61080, Lev Landau Avenue, 27,
e-mail: a.shulga1959@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

ANNOTATION: in the article, given the need to distinguish between "objects" and "subjects" of legal relations, the issues of determining the subject of property legal responsibility are considered when there is a legal fact of unlawful behavior of an autonomous robot. As an idea-antithesis with respect to the idea of an "electronic person", it is proved that, by making appropriate changes in the current legislation, not to provide an autonomous robot with the status of a "subject of legal relations".

In general the features of functioning of autonomous robots are examined from position of "de lege lata" and "de lege ferenda". The features of concepts "Technical lack of autonomous robot" and "illegal excess of functioning of autonomous robot" are indicated. Underlined, that the guarantees of balance of interests of "producers" (developers), "consumers" (owners, users), "third persons", first of all suppose the presence of "insurance of risk of functioning of autonomous robots" (for example, "Contract of insurance of risk of illegal result of functioning of autonomous robot"), of the "compensative money system" of accruals, "registration of autonomous robots" consists. Grounded, that autonomous robot (for example, "military-battle autonomous robot") as an object of legal relationships can be embraced by a category "source of enhanceable danger". Text of addition of the corresponding article of the Civil code of Ukraine is proposed. It is also indicated on expediency of presence in this code of the separate article with the name: the "Illegal excess of functioning of autonomous robot, subject to obligatory registration" (text of the article is set forth). The variant of understanding of autonomous robots is analysed, as well as "animals", by the special objects of civil legal relationships, and also suggestion to give to the autonomous robots status analogical to status of slave in the Ancient Roman law. Drawn conclusion in relation to understanding of autonomous robot as quasibject or subject of legal relationships.

KEY WORDS: legal relations, autonomous robot, unlawful autonomous roboact, subject of property legal liability.

Одним із наслідків такого явища як *роботизація діяльності людини* є проблема можливого *ненормативного функціонування автономної робототехніки*, проблема визначення *суб'єкта юридичної відповідальності* за фактичними наслідками юридично значущого функціонування автономної робототехніки, проблема *юридичної термінопонятійної ідентифікації* автономних роботів орієнтуючись на такі категорії як «об'єкти» і «суб'єкти» правовідносин для розмежування поведінки робота і поведінки людини в умовах, коли є пропозиція щодо надання автономним роботам статусу *суб'єкта правовідносин*. В працях вітчизняних, а також іноземних вчених з різних галузей наукового знання (В.В. Архипов, К.О. Беляков, Ю.В. Бистрова, О.М. Ірискіна, Д.А. Керімов, В.Б. Наумов, А.В. Незнамов, І. М. Рассолов, Д.А. Поспелов, В.А. Шустер та ін.) має місце теоретико-правовий аналіз таких питань як «роботетика», «робоправо», «інтернет-право», «віртуалізація у праві», «законодавство про робототехніку», «електронний документ», «кіберзлочинність» тощо, пов'язаних безпосередньо або опосередковано із зазначеною проблематикою. Втім питання виокремлення фундаментально-елементарних термінопонять мови права (закону), що відображають сферу співіснування, взаємодії людини і робототехніки і мають значення (розмежовуючи «суб'єктів» і «об'єктів» права, правовідносин) для юридичної оцінки поведінки суб'єкта права як правомірної або протиправної, усе ще потребує конкретизованого з'ясування, аргументованого класифікаційного підходу. Зокрема і насамперед, на нашу думку, існує необхідність формулювання пропозицій щодо визначення суб'єкта майнової юридичної відповідальності у контексті вирішення питання про співвідношення поведінки робота і людини.

У зв'язку з існуванням *автономних роботів* (у подальшому – АР), з огляду на *теорію правовідносин*, вчення про їх *структуру*, визначення *суб'єкта майнової юридичної відповідальності* залежить від розуміння АР як: 1) *об'єкта* правовідносин; 2) *суб'єкта* правовідносин.

При цьому у межах правовідносин *гіпотетично* може мати місце розуміння АР: а) *контрарне* («розмежовувальне»), за принципом-формулою «або – або» (або – «об'єкт», або – «суб'єкт» в будь-якій ситуації); б) *синкретичне* («об'єднувальне»), за принципом-формулою «і – і» (і «об'єкт», і «суб'єкт», в одній ситуації – «об'єкт», в іншій – «суб'єкт»).

І. Де-юре і де-факто на сьогодні АР в Україні, як і в інших європейських країнах, при визначенні суб'єкта *майнової юридичної відповідальності* АР розуміється як *об'єкт* правовідносин. При такому розумінні, відповідно до змісту Закону України «Про захист прав споживачів» (аналогічного за змістом актам європейського законодавства *про захист прав споживачів*) матеріальні АР (і віртуальні АР як певні «програмні продукти») є «продукцією» («товаром» як видом продукції), котра має свого «виробника», «гарантійний строк», повинна бути «безпечною», не повинна мати «недоліків». «Споживач» має право на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції).

За логікою речей виробник (програміст) при створенні АР як виду *продукції* передбачає лише певну *нормативну* поведінку АР, тому за наявності *факту* протиправної автономної роботи її та її негативних наслідків *виробник* має бути суб'єктом цивільно-правової відповідальності. *Виробник* має нести відповідальність за *протиправну шкоду*, завдану АР *споживачеві* або *третім особам* як за результат *дефекту* АР, зовнішній прояв його *недоліку*. У такого роду ситуації існує опосередкований *причинно-наслідковий зв'язок* між діяльністю виробника і протиправною шкодою, котру відображає схема «виробник – АР – протиправна автономна робота – протиправна шкода». При цьому необхідно враховувати, що цивільні кодекси європейських країн передбачають норму, аналогічну за змістом тій, що закріплена у ст. 1210. ЦК України («Особи, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)»): шкода, завдана внаслідок недоліків товарів, підлягає відшкодуванню, за вибором потерпілого, продавцем або виготовлювачем товару. Прикладом відповідної протиправної автономної роботи її та її негативних наслідків може бути пожежа, спричинена АР-пилососом в будинку його власника (в результаті *самонавчання* подолав перешкоди для свого руху і включив електроплиту) [1].

Варіантом *можливого* законодавчого визначення *правового режиму* АР як об'єкта правовідносин є охоплення поняття АР категорією *джерело підвищеної небезпеки*. При такому підході до розуміння АР при укладанні договору купівлі-продажу, предметом якого є АР, має укладатись і *договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності* за шкоду, заподіяну функціонуванням АР. Існування такого роду договору означає, що *страховик* бере на себе відповідальність у випадку завдання АР *протиправної шкоди*. Відповідний договір може мати й іншу назву, приміром, «*договір страхування ризику протиправного результату функціонування АР*».

При цьому доцільно розрізняти поняття «*технічний недолік АР*» і «*протиправний ексцес функціонування АР*». АР як вид робототехніки може мати «технічний недолік», який має бути поняттям законодавства про захист прав споживачів з усіма відповідними наслідками для *виробника АР* (повинен усунути даний недолік упродовж гарантійного строку). Поняття «протиправного ексцесу функціонування АР» має бути поняттям *страхової діяльності*.

При такому підході досягається *нормативно-правовий компроміс інтересів* «виробників» (розробників), «споживачів», «третіх осіб» щодо АР як предмету договору купівлі-продажу. Протиправна шкода, заподіяна АР завжди відшкодовується. Відшкодовується *страховиком*. При цьому не стримується *технічний прогрес*, оскільки *не виробник* стає суб'єктом відповідальності у випадку «протиправного ексцесу функціонування АР». Виробник (розробник) отримує можливість «безболісно» продовжувати витрачати кошти, отримані як прибуток від продажу АР, на їх подальше *вдосконалення*.

Окрім *страхування* додатковою *гарантією* інтересів осіб, котрим завдано шкоду АР («цивільних позивачів») має бути існування *резервного компенсаційного грошового фонду* «для компенсації збитку, який не покривається страховкою» (п. 58 Резолюції від 16.02.2017 р. Парламенту ЄС «Норми цивільного права про робототехніку», у подальшому – Резолюція Європарламенту), а також обов'язкова *державна реєстрація* АР, котрі охоплюються поняттям *джерело підвищеної небезпеки*. В Резолюції Європарламенту наголошено (Загальні положення. п. 2), що «необхідно розробити критерії класифікації роботів, що підлягають реєстрації». Самоочевидною істиною є те, що одним із таких критеріїв є «ознаки *джерела підвищеної небезпеки*». Прикладом відповідних матеріальних АР можуть бути *військово-бойові АР*.

Як бачимо, загалом основні організаційно-правові *гарантії балансу інтересів* «виробників» (розробників), «споживачів» (власників, користувачів), «третіх осіб» – це: а) *страхування ризику функціонування АР*; б) *резервний компенсаційний грошовий фонд*; в) *реєстрація АР*. Зазначений підхід щодо унормування діяльності, пов'язаної з функціонуванням АР припускає доповнення тексту

відповідної статті цивільного кодексу або формулювання у ньому окремої відповідної статті. Приміром, текст ч. 1 ст. 1187 ЦК України («Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки») можуть доповнити наступні слова (виокремлені у даному абзаці курсивом): «Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з функціонуванням автономних роботів, що підлягають обов'язковій реєстрації, використанням...» або у даній статті з'являється нова частина зі словами: «Джерелом підвищеної небезпеки (у подальшому – ДПН) є діяльність, пов'язана з функціонуванням автономних роботів, що підлягають обов'язковій реєстрації» (альтернативний варіант: «На функціонування автономних роботів, що підлягають обов'язковій реєстрації, розповсюджується правовий режим, встановлений для ДПН»).

Включення АР до Переліку АР, що підлягають обов'язковій реєстрації означає, що відповідні АР охоплюються поняттям ДПН. На сьогодні, з огляду на термінологію Резолюції Європарламенту (п. 24) поняттям ДПН мають охоплюватись автономні транспортні засоби (автономні автомобілі, дрони). Наявність у них реєстраційного номеру дозволяє оперативно ідентифікувати їх власника (за необхідності може використовуватись і пасивна або активна радіомітка [2]). Приміром, стосовно дронів в РФ вже внесені (2017 р.) відповідні поправки до Повітряного кодексу, Державіаслужба України також пропонує прийняти рішення про такого роду реєстрацію [3].

Проте, на нашу думку, більш доцільно сформулювати окрему статтю з назвою: «Протиправний ексцес функціонування АР, що підлягають обов'язковій реєстрації», котра, зокрема, вказує (терміном «функціонування»), що АР є не суб'єктом, а об'єктом правовідносин. Загалом зміст тексту даної статті може мати наступний вигляд: «Діяльність, пов'язана з функціонуванням АР, що підлягають обов'язковій реєстрації є ДПН. Діяльність, пов'язана з функціонуванням зареєстрованих АР підлягає обов'язковому страхуванню. Страховик відшкодовує шкоду, завдану зареєстрованим АР у випадку протиправного ексцесу функціонування АР. У випадку протиправного ексцесу функціонування військово-бойового АР шкоду відшкодовує держава. Протиправний ексцес функціонування АР – це результат його функціонування, не передбачений його програмним продуктом (штучним інтелектом). Протиправний ексцес функціонування АР є подією як юридичним фактом. Протиправний ексцес функціонування АР (протиправна автономна роботодія) може спричинити смерть людини (людей), завдати шкоду її (їх) здоров'ю та іншу як майнову, так і майнову шкоду».

Приміром, з огляду на чинне цивільне законодавство керування автомобілем є ДПН, що й обумовлює особливості майнової відповідальності у випадку ДТП. Так само має вирішуватись («за аналогією закону») і питання про майнову відповідальність у зв'язку з керуванням автомобілем, яке здійснював «автопілот», оскільки «автомобіль з автопілотом» (видове поняття) на сьогодні усе ще має усі істотні юридичні ознаки «автомобіля» (родове поняття). У майбутньому поряд з поняттям «автомобіля» може з'явитись самостійне юридичне поняття «беспілотного автомобіля» («автономного автомобіля») як підвиду матеріальних АР. Автовиробник BMW вже заявив, що «перший самокерований електромобіль BMW вийде в 2021 році» [4]. Розробки автомобілів-роботів ведуться в багатьох країнах, проте юридична практика вже знає випадки коли внаслідок «помилки» штучного інтелекту самокерованого автомобіля мало місце його зіткнення з іншим транспортним засобом [5].

Як на можливий альтернативний підхід в літературі іноді вказують [6] на пропозицію розуміння АР, як і тварин, особливим об'єктом цивільних правовідносин (ст. 179 ЦК України), на яких, крім випадків, встановлених законом, поширюється правовий режим речі, також законом встановлюються і «правила поведінки з тваринами». При такому підході цивільний кодекс має бути доповнений статтею де зазначається, що АР є особливим об'єктом цивільних правовідносин. Правовий режим АР встановлюється спеціальним законом. Проте такий закон повинен відповідати ЦК, який власне і вирішує усі питання, що стосуються визначення СЮВ у випадку завдання шкоди АР.

2. Як репрезентація синкретичного розуміння АР, котре припускає, що АР має низку ознак об'єкта і суб'єкта правовідносин, в науковому середовищі є пропозиція надати АР статус раба у Давньому римському праві [7, с. 102]. При такому розумінні юридичної природи АР у контексті аналізу ознак об'єктів і суб'єктів права, фактично АР є одночасно і об'єктом права, і суб'єктом права («суб'єктом» з ознаками «об'єкта», свого роду «гібридним суб'єктом»). Пояснюється це тим, що відповідно до принципів давньоримського права раби (servi) – одна із правових категорій осіб в залежності від статусу свободи (status libertatis). Раб не мав статусу самостійного суб'єкта права. У більшості юридичних ситуацій раб – об'єкт правовідносин, знаряддя, що може говорити (instrumentum vocale) [8, с. 102]. Але раб був не тільки власністю, майном, він мав і низку різного роду прав, зокрема, певною мірою повинна була враховуватись хазяїном особистість раба, наприклад, його релігійні уподобання, він сам міг мати власність (купляв для себе рабів, давав гроші у борг хазяїну), тобто парадоксальність полягає в тому, що з однієї точки зору раб – це об'єкт, майно рабовласника, але майно, що могло придбавати, мати власне майно, з іншої – раб – це суб'єкт автономних дій (свідомих, вольових дій), серед яких були дії, що могли зобов'язувати його хазяїна. Останній відшкодовував шкоду, завдану рабом третім особам.

Головним у контексті юридичної характеристики загальних ознак раба і АР є те, що АР як *продукт виробництва* є об'єктом правовідносин, приміром, є *предметом* договору купівлі-продажу, але, як і колись власник раба, *власник* АР має бути СЮВ. При цьому функціонально АР нагадує раба як робітника, що працює на його хазяїна-власника, який несе юридичну відповідальність за протиправні автономні роботодії. Така концепція розуміння СЮВ насамперед відповідає інтересам *виробників* АР. В такій ситуації юридичним інструментом захисту інтересів *власників* АР і одночасно інструментом підтримки високого рівня продаж АР, може бути *договір страхування* («добровільного» або «обов'язкового») *ризиків протиправного результату функціонування* АР.

Наближеним до пропозиції надати АР статус *раба* у Давньому римському праві є розуміння АР як *квасисуб'єкта* правовідносин. Є науковці, котрі використовують поняття «дія робота» і пишуть, що «при зростанні ситуацій, пов'язаних з участю Роботів, з'явиться необхідність введення нового квасисуб'єкта цивільного правовідношення – Робота» [6], хоча при цьому уникають формулювання визначення поняття *квасисуб'єкта правовідношення (цивільного)*.

«Квазі...» – частина складних слів, що відповідає за своїм значенням словам «несправжній», «майже», «близько», тобто фактично поняття «квасисуб'єкт» є проміжним між поняттями «несуб'єкт» і «суб'єкт». Але питання про «несуб'єктів» і «суб'єктів» правовідносин в теорії, як і в юридичній практиці вирішується за принципом «або – або» (*tertium non datur*). Наприклад, у складі населення країни є «громадяни» і «особи без громадянства», «громадяни» і «негромадяни» (в Латвійській Республіці частина її населення має «паспорт негромадянина»). Такий підхід вносить ясність, чіткість, однозначність в правове регулювання суспільних відносин (наприклад, душевнохвора людина не може бути *суб'єктом* певних правовідносин, проте її опікун, піклувальник як її представники стають *суб'єктами* даних правовідносин). Як в національних правових системах, так і в міжнародному праві не використовується поняття «квасисуб'єкт», хоча, приміром, в літературі використовується поняття «квасидержава» при характеристиці *державоподібного утворення* як одного з видів *суб'єктів* міжнародного права [9, с. 51]. В Резолюції Європарламенту використовується поняття «квасінезалежні рішення» роботів (Відповідальність. Z.).

3. З огляду на теорію правовідносин найбільш революційною категорією розуміння АР є його позиціонування як *суб'єкта правовідносин*. Революційність такого підходу, коли змінюється усталене розуміння *обсягу* поняття «суб'єкт правовідносин» (як і поняття «суб'єкт права»), полягає насамперед в тому, правове регулювання визначає *правовий режим* об'єктів правовідносин і *правовий статус* суб'єктів правовідносин, центральним елементом якого є «суб'єктивні права» і «юридичні обов'язки». «Суб'єктивні права» і «юридичні обов'язки» також є «змістом» правовідносин як їх структурним елементом. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин «спрямовані» [10, с. 493] на об'єкт правовідносин, слугують реалізації їх *інтересів* [11, с. 249]. Революційність зазначеного підходу припускає, зокрема, використання для характеристики АР понять, аналогічних тим, що характеризують «юридичну особу» як *суб'єкта* цивільних правовідносин. Ознаки можливості реальної матеріалізації такого підходу у сфері правового регулювання, в нормах законодавства про робототехніку демонструє Резолюція Європарламенту, де зазначено, що хоча «на сьогодні відповідальність повинна лежати на людині, а не на роботіві» (п. 56), «в перспективі» може з'явитись і «правове рішення» про надання роботам «особливого правового статусу», «автономні роботи можуть створюватись як електронні особи і нести відповідальність за заподіяну ними шкоду в тих випадках, коли вони приймають рішення автономно або іншим чином самостійно взаємодіють з третіми особами» (п. 59).

Зазначену тенденцію, в її зв'язку з існуванням спричиненого появою АР «соціального запиту» щодо перегляду поняття «суб'єкт права» [12, с. 85], відображає і, приміром, законопроект Д.С. Гришина «про розумних роботів (роботів-агентів)» [13], який припускає внесення змін до Цивільного кодексу і пропонує розрізняти «роботів» та «роботів-агентів» [14]. Останні мають статус, аналогічний за основними ознаками статусу *юридичної особи*. Роботом-агентом є робот, який, зокрема, за рішенням власника і в силу конструктивних особливостей призначений для участі в цивільному обороті, має відособлене майно, яким відповідає за своїми зобов'язаннями, може від свого імені здобувати і здійснювати цивільні права, нести цивільні обов'язки, може виступати учасником цивільного процесу.

Поява даного законопроекту, як і зміст Резолюції Європарламенту свідчать, що відповідь на питання «Надавати чи не надавати *правосуб'єктність* АР?» може бути позитивною. Проте ставлення до *правосуб'єктності* АР в науковому середовищі не є однозначним. Аналогічним є ставлення до ідеї про «права тварин». Позиція одних: тільки люди можуть мати *права* [15], інші ідею «прав тварин» підтримують [16]. Науковцями підготовлено «Декларацію прав тварин сімейства китових» (є наукова аргументація, що кити, а також дельфіни, є культурними істотами з інтелектом, мають самосвідомість, абстрактне мислення, мають низку якостей, котрі роблять людину людиною тощо). Ставлення до даної ідеї *законодавця* продемонстрував іспанський парламент, який визнав (2008 р.) право великих людиноподібних мавп на життя і свободу (австрійські захисники тварин вимагають, щоб Європейський суд надав шимпанзе статус юридичного суб'єкта) [17]. Уряд Індії надав дельфінам статус «особи, що не

відноситься до людського роду». Було заявлено, що вони «повинні мати свої власні особливі права». Дельфінам притаманне самоосмислення, у них є соціальна організація, система комунікації. У дельфінів, як і у людей, є своя мова (користуються складною граматичною комунікацією). Вони звертаються (насамперед для підтримки соціальних зв'язків) один до одного на ім'я (самі вибирають собі унікальні імена – низку складних звукових сигналів [18].

З іншого боку, необхідно бачити, що ідея прав тварин може бути конструктивно замінена ідеєю гуманного ставлення до тварин, юридичним виразом якого мають бути відповідні «обов'язки» людей щодо тварин як об'єктів правовідносин. Техніко-юридичний спосіб унормування даної ситуації (і віднайдення «юридичного виходу» з неї) полягає в тому, що, як відомо, «суб'єктивні права» і «юридичні обов'язки» – парні категорії, взаємозв'язані поняття. В межах правовідношення «зобов'язана особа» діє на користь «управленої особи». Відповідно через *зобов'язання* людей до певної активної поведінки (дії) і пасивної поведінки (бездіяльність – форма реалізації відповідних «заборон») можна забезпечити той *якісний стан* життя тварин поряд з людьми і серед людей, який відображає поняття «права тварин». У даному плані ідея прав АР аналогічна ідеї прав тварин.

Проте *практика* йде іншим шляхом. Так, приміром, позитивне ставлення законодавця до *правосуб'єктності* АР вже продемонстрував король Саудівської Аравії. У жовтні 2017 р. робот-андроїд Софія, після свого успішного виступу на конференції в Саудівській Аравії, стала підданою цього королівства. Після повідомлення про даний факт, вона сказала слова подяки, наголосив, що гордиться тим, що «стала першим роботом, який отримав підданство» [19]. У США юридична фірма Baker & Hostetler своєю *дією-рішенням роботодавця* де-факто і де-юре *ототожнила* людину-працівника і робота-працівника, оскільки *призначила на посаду* керівника відділу робота-юриста («штучний інтелект»), який має управляти 50 співробітниками, здатний сприймати письмову мову, збирати інформацію, пропонувати аргументовані рішення, відстежувати зміни в законодавстві, навчатися на власних рішеннях і на судових справах своїх колег-людей [20].

Як бачимо тема можливої сумісності понять «права» і «робот» як понять мови права (закону) не є надуманою. Наприклад, тема необхідності укладання «юридичного шлюбу» між даними поняттями цікавить представників військового відомства США, котрі висловили думку, що безпілотні літаки мають право захищати себе, зокрема, превентивними ударами [21].

Зазначені приклади, законопроект Д.С. Гришина, Резолюція Європарламенту свідчать, що фактично наукова і масова правосвідомість певною мірою вже підготовлена для «безболісного» сприйняття АР як суб'єкта права і правовідносин. Мистецтво, особливо кіномистецтво вже привчило образно сприймати *робота-андроїда* як певний аналог людини, як певного соціального «суб'єкта». Так само мислив і А. Азімов, коли писав в оповіданні «Я, робот» (1941 р.) про «три закони робототехніки», обов'язкові «правила поведінки» робота у системі відносин «робот – людина».

З іншого боку, ідея «електронної особи», котра має «правовий статус», у дослідженні Н. Невеянс (Франція, Університет Артуа, Центр вивчення права, етики і процедур), яке вона здійснила для Європарламенту, названа «даремною і недоречною», її прибічники надмірно орієнтуються на наукову фантастику, сприймаючи роботів як «двійників» людини. Надати їм особливий соціальний статус «означає розмивати межі між людиною і машиною, між живим і мертвим, людським і нелюдським» [22]. «Машина не може ні за яких обставин перетворитися в «суб'єкт діяльності»... вона не суб'єкт», – наголошував і Д.А. Керімов, коли писав про проблеми філософії і права, пов'язані з «правовою кібернетикою» [23, с. 516]. У даному плані в публіцистичній дискусії, з огляду на практику реалізації *ідеології трансгуманізму* (заперечує православне вчення, що «людина створена за образом і подобою Божою»), вже навіть поставлено питання про наявність загрозової тенденції в сучасному історичному процесі розвитку людства, узагальнене ім'я якої можна репрезентувати так: «Олюднення робота, роботизація людини» [24] (дане гуманітарне питання слід відрізнити від суто технічного питання про «антропоморфність робота»).

Усе зазначене припускає узагальнюючий висновок, що *опозиційне ставлення* до актуальності прийняття законодавчого рішення в результаті якого поряд з поняттями чинного права «електронний документ», «електронний документообіг», «електронний підпис» тощо може з'явитись і поняття «електронної особи» або «електронної юридичної особи», може пояснюватись насамперед тим, що законодавча техніка, традиційний понятійний апарат юридичної науки дозволяють шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства обійтись без надання АР статусу суб'єкта правовідносин. Приміром, за необхідності можна говорити не про «права АР», а про «функціональні можливості АР», що забезпечуються відповідними «обов'язками» власника та інших суб'єктів права. Традиційні поняття «майно», «продукція», «дефект продукції», «ДПН», «реєстрація», «ідентифікація», «страхування» тощо дозволяють вирішити питання про визначення СЮВ у випадку «протиправної автономної роботодії» («протиправного ексцесу функціонування АР»). При цьому «страхування АР, що підлягають обов'язковій реєстрації» має бути основною гарантією подальшого прогресу у сфері робототехніки. Відповідно АР усе ще може розумітись як об'єкт правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Paranoid android: Cleaning gadget «switches itself on» and moves onto kitchen hotplate in «suicide bid». URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2503733/Paranoid-android-Cleaning-gadget-switches-moves-kitchen-hotplate-suicide-bid.html>.
2. Технология RFID. URL: <http://www.rid-ls.eu/ua/produkty/>
3. Українських власників дронів зобов'язать проходити реєстрацію. URL: <https://informer.news/ukrajinskykh-vlasnykiv-droniv-zobovuyazhut-prohodyty-rejestratsiyu/>
4. Первый самоуправляемый электромобиль BMW выйдет в 2021 году. URL: <https://comments.ua/ht/544950-perviy-samoupravlyaemiy-elektromobil-bmw.html>
5. В Калифорнии зафиксировано первое ДТП по вине самоуправляемого автомобиля Google. URL: <https://tjournal.ru/23972-v-kalifornii-zafiksirovano-pervoe-dtp-po-vine-samoupravlyaemogo-avtomobilya-google>
6. Ирискина Е.Н., Беляков К. О. Правовые аспекты гражданско-правовой ответственности за причинение вреда действиями робота как квазисубъекта гражданско-правовых отношений. Гуманитарная информатика. 2016. №10. С. 63-72.
7. Pagallo U. The Law of Robots: Crimes, Contracts, and Torts. Springer, 2013. 228 p.
8. Омельченко О.А. Римское право. М.: ТОН - Остожье, 2000. 208 с.
9. Додонов В.Н., Панов В.П., Румянцев О.Г. Международное право. Словарь-справочник / Под общей ред. В.Н. Трофимова. М.: ИНФРА-М, 1997. 368 с.
10. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юрист, 1997. 672 с.
11. Общая теория права: Учебник для юридических вузов / Под общ. ред. А.С. Пиголкина. М., 1997. 384 с.
12. Гудима Д. Деякі новели в інтерпретації поняття «суб'єкт права»: абсурдні чи перспективні? Право України. 2010. №2. С. 82-87.
13. Незнамов А.В., Наумов В.Б. Вопросы развития законодательства о робототехнике в России и в мире. URL: http://e-notabene.ru/lr/article_23292.html
14. Dentons разработала первый в России законопроект о робототехнике. URL: <https://www.dentons.com/ru/insights/alerts/2017/january/27/dentons-develops-first-robotics-draft-law-in-russia>.
15. Scruton Roger. Animal rights and wrongs. Demos, 2006. 111 p.
16. Dershowitz Alan. Rights from Wrongs: A Secular Theory of the Origins of Rights. New York, 2005. 262 p.
17. Spanish parliament approves «human rights» for apes. URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/jun/26/humanrights.animalwelfare>
18. Индия признала дельфинов личностями и запретила дельфинарии. URL: http://www.vita.org.ru/amusement/dolphin/dolphin_a_person_in_india.htm
19. Робот-андроид София стала подданной Саудовской Аравии. URL: <http://tass.ru/ekonomika/4680400>
20. Компания наняла искусственный интеллект на должность юриста. URL: <https://hi-tech.mail.ru/news/ai-law-goss/>
21. Правовые вопросы ближайшего будущего: роботы-убийцы. URL: <https://pravo.ru/review/view/94866/>
22. Новые законы робототехники: как в Европе регулируют права роботов. URL: <https://www.popmech.ru/technologies/379112-novye-zakony-robototehniki-kak-v-evrope-reguliruyut-prava-robotov/>
23. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Аванта+, 2001. С. 380.
24. Очеловечивание робота, роботизация человека. URL: <https://rvs.su/statia/ochelovechivanie-robota-robotizaciya-cheloveka>

REFERENCES

1. Paranoid android: Cleaning gadget «switches itself on» and moves onto kitchen hotplate in «suicide bid». Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2503733/Paranoid-android-Cleaning-gadget-switches-moves-kitchen-hotplate-suicide-bid.html>.
2. Tekhnolohiya RFID [RFID Technology]. Retrieved from <http://www.rid-ls.eu/ua/produkty/> [in Ukrainian].
3. Ukrainskykh vlasnykiv droniv zoboviazhut prohodyty reiestratsiiu. [Ukrainian drone owners will be required to pass the registration]. Retrieved from <https://informer.news/ukrajinskykh-vlasnykiv-droniv-zobovuyazhut-prohodyty-rejestratsiyu/> [in Ukrainian].
4. Pervyy samoupravlyaemiy elektromobil' BMW vydyet v 2021 godu [The first BMW self-driving electric car will be released in 2021]. Retrieved from <https://comments.ua/ht/544950-perviy-samoupravlyaemiy-elektromobil-bmw.html> [in Russian].
5. V Kalifornii zafiksirovano pervoe DTP po vine samoupravlyaemogo avtomobilya Google [Google's self-driving car caused its first crash in California]. Retrieved from <https://tjournal.ru/23972-v-kalifornii-zafiksirovano-pervoe-dtp-po-vine-samoupravlyaemogo-avtomobilya-google> [in Russian].
6. Iriskina E.N., & Belyakov K. O. (2016). Pravovye aspekty grazhdansko-pravovoy otvetstvennosti za prichinenie vreda deystviyami robota kak kvazisub"ekta grazhdansko-pravovyykh otosheniy [Legal aspects of civil liability for the harm done by robot as a quasi-subject of civil law relations]. *Gumanitarnaya informatika – Humanitarian informatics*, 10, 63-72 [in Russian].
7. Pagallo U. The Law of Robots: Crimes, Contracts, and Torts. Springer, 2013. 228 p.
8. Omel'chenko O.A. (2008). *Rimskoe pravo [Roman law]*. Moscow: TON - Ostozh'e [in Russian].
9. Dodonov, V.N., Panov, V.P., Rumyantsev, O.G. (1997). *Mezhdunarodnoe pravo. Slovar'-spravochnik [International law. Reference dictionary]*. V.N. Trofimov (Ed.). *I INFRA-M* [in Russian].
10. Matuzov, N.I., Mal'ko, A.V. (Eds.). (1997). *Teoriya gosudarstva i prava. Kurs lektsiy [Theory of state and law. Lecture course]*. Moscow: Yurist" [in Russian].

11. Pigolkin, A.S. (Eds.). (1997). *Obshchaya teoriya prava: Uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov* [General theory of law: a textbook for law universities]. Moscow [in Russian].
12. Hudyma D. (2010). *Deiaki novelty v interpretatsii poniattia «subiekt prava»: absurdni chy perspektyvni?* [Some novelties in the interpretation of the concept of "subject of law": absurd or promising?] *Право України – Law of Ukraine*, issue 2, 82-87 [in Ukrainian]
13. Neznamov A.V., Naumov V.B. *Voprosy razvitiya zakonodatel'stva o robototekhnike v Rossii i v mire* [Issues of development of legislation on robotics in Russia and in the world] Retrieved from http://e-notabene.ru/lr/article_23292.html [in Russian]
14. Dentons razrabotala pervyy v Rossii zakonoproekt o robototekhnike [Dentons has developed Russia's first robotics draft law]. Retrieved from <https://www.dentons.com/ru/insights/alerts/2017/january/27/dentons-develops-first-robotics-draft-law-in-russia> [in Russian]
15. Scruton Roger. *Animal rights and wrongs*. Demos, 2006. 111 p.
16. Dershowitz Alan. *Rights from Wrongs: A Secular Theory of the Origins of Rights*. New York, 2005. 262 p.
17. Spanish parliament approves «human rights» for apes. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2008/jun/26/humanrights.animalwelfare>
18. Indiya priznala del'finov lichnostyami i zapretila del'finarii [India recognized dolphins as individuals and banned dolphinariums]. Retrieved from http://www.vita.org.ru/amusement/dolphin/dolphin_a_person_in_india.htm [in Russian]
19. Robot-android Sofiya stala poddannoy Saudovskoy Aravii [The android robot Sofia has become a citizen of Saudi Arabia]. Retrieved from <http://tass.ru/ekonomika/4680400> [in Russian]
20. Kompaniya nanyala iskusstvennyy intellekt na dolzhnost' yurista [The company has hired artificial intelligence as a lawyer]. Retrieved from <https://hi-tech.mail.ru/news/ai-law-ross/> [in Russian]
21. Pravovye voprosy blizhayshego budushchego: roboty-ubiytsy [Legal issues for the near future: killer robots]. Retrieved from: <https://pravo.ru/review/view/94866/> [in Russian]
22. Novye zakony robototekhniki: kak v Evrope reguliruyut prava robotov [New laws of robotics: how robots' rights are regulated in Europe]. Retrieved from <https://www.popmech.ru/technologies/379112-novye-zakony-robototekhniki-kak-v-evrope-reguliruyut-prava-robotov/> [in Russian]
23. Kerimov D. A. (2001). *Metodologiya prava (predmet, funktsii, problemy fi-losofii prava)* [Methodology of law (subject, functions, problems of philosophy of law)]. Moscow: Avanta+ [in Russian]
24. Ochelovechivanie robota, robotizatsiya cheloveka [Humanization of the robot, robotization of the human]. Retrieved from <https://rvs.su/statia/ochelovechivanie-robota-robotizaciya-cheloveka> [in Russian]